

КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНІ ІНСТРУМЕНТИ АНАЛІЗУ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ АНГЛОМОВНИХ ПАРОДІЙ

Л.А. Богуславська (Харків)

У статті надаються результати аналізу українських перекладів англomовних пародій, виконаного із застосуванням інструментарію концептуальної теорії інтеграції. Цей інструментарій враховує когнітивні механізми, що забезпечують впізнаваність як пародійного тексту-оригіналу, так і вихідного прецедентного тексту-джерела пародії. Застосування інструментарію концептуальної теорії інтеграції задає алгоритм аналізу, що дозволяє уникнути суб'єктивності.

Ключові слова: концептуальна теорія інтеграції, пародія, переклад, прецедентний текст.

Богуславская Л.А. Когнитивно-дискурсивные инструменты анализа украинских переводов англоязычных пародий. В статье представлены результаты анализа украинских переводов англоязычных пародий, произведенного с применением инструментария концептуальной теории интеграции. Этот инструментарий учитывает когнитивные механизмы, обеспечивающие узнаваемость, как пародийного текста-оригинала, так и прецедентного текста-источника пародии. Применение инструментария концептуальной теории интеграции задает алгоритм анализа позволяющий избежать субъективности.

Ключевые слова: концептуальная теория интеграции, пародия, перевод, прецедентный текст.

Boguslavska L.A. Cognitive-discursive instruments of analysing Ukrainian translations of English parodies. The article presents the results of implementing the instrumental notions of the conceptual blending theory in the analysis of Ukrainian translations of English parodies. These instruments of analysis explain cognitive mechanisms ensuring recognisability of the original parody as well as the precedent text that is the source of the parody. Applying the instrumental notions of the conceptual blending theory builds the algorithm of analysis to avoid subjectivity.

Key words: conceptual blending theory, parody, precedent text, translation.

У світлі загальної антропоцентричної спрямованості гуманітарного знання особливої актуальності набувають перекладознавчі студії, в центрі уваги яких опиняється перекладацька діяльність, що тлумачиться як вторинна комунікація.

Розуміння перекладацької діяльності як вторинної комунікації включає такі етапи, як: по-перше, породження тексту-оригіналу адресантом; по-друге, сприйняття та інтерпретацію тексту-оригіналу та породження тексту-перекладу перекладачем; по-третє, сприйняття та інтерпретацію тексту-перекладу адресатом. При цьому текст розуміється широко: як продукт діяльності адресанта / перекладача в усній або письмовій формі, довжина якого може варіювати від висловлювання, структурно рівного реченню, до художнього мовного твору або циклу мовних творів в аспекті інтертекстуальності.

Пародія є «перекладом» канонічного прецедентного тексту засобами іншої кодової системи – системи «мови комедії», включаючи критику, яка може бути як знаком поваги, так і неповаги до оригінала. Природно, що пародії містять численні натяки і посилання на вихідний прецедентний текст. Прецедентний текст трактуємо як текст добре знайомий будь-якому пересічному представнику національно-культурної спільноти; звертання до прецедентного тексту може багаторазово поновлюватися в процесі комунікації через пов'язані з цим текстом висловлювання чи імена. До прецедентних належать, зокрема, твори художньої літератури, тексти пісень, реклами, політичні, публіцистичні тексти. Вважається, що в когнітивній базі людини зберігаються не стільки уявлення про прецедентні феномени у всій їхній повноті та діалек-

тичності, скільки інваріанти існуючих та можливих уявлень про ті або інші феномени. Наявність інваріанту не заперечує можливості існування різних індивідуальних варіантів сприйняття феномену, які можуть значно відрізнятись як один від одного, так і від інваріанту. Проте інваріант сприйняття прецедентного феномена є спільним для усіх представників даної культуро-мовної спільноти як національно детермінований набір ознак у мінімізованому, редукованому вигляді і не може ігноруватись в процесі мовленнєвої комунікації [1, с. 84]. Таке спостереження дозволяє припустити, що саме інваріант прецедентного тексту виступає ментальною основою, спираючись на яку пародист створює модифікований образ, часто протилежний вихідному за змістом, із застосуванням когнітивних прийомів гіперболізації та перегортання [2].

Переклад пародії є її перенесенням до іншого культуромовного середовища, де виникає ризик втрати упізнаваності через відсутність уявлень про прецедентний текст (його інваріант) у свідомості потенційних реципієнтів. В такому випадку для досягнення прагматичної адекватності перекладач може розширити референційну базу перекладу пародії через апеляцію до жанру тексту основи, але вже на основі інших образів, запозичених з цільової культури. Таким чином перекладачем створюється новий – не текстовий, а жанровий – тип прецедентності, для посилення дієвості якого він може додатково застосовувати специфічні жанрово-стилістичні та мовні елементи, типові для приймачої культури. Іншим важливим аспектом перекладу пародій є їхня гумористичність [2].

Ці особливості пародії роблять її справжнім випробуванням для перекладача, тому що поміщення прецедентного тексту в новий мовний і культурний контекст може зробити його невпізнаваним через втрату значної кількості алюзій. Для подолання цієї проблеми перекладачі використовують компенсацію.

Як інструмент перекладацького аналізу, компенсація є досить обмеженою: вона обмежує перекладацький аналіз мовним рівнем. Посилання на фонові знання, до яких часто-густо вдаються дослідники, не пояснюють взаємозв'язок мовлення і мислення і не дають можливості розкрити природу перекладацької діяльності як когнітивного процесу.

Потужний розвиток когнітивно-дискурсивних досліджень в останні десятиліття надає нові інструменти і методики аналізу, які дозволяють знизити суб'єктивність перекладацького опису і пояснити феномени, що залишаються поза сферою уваги дослідника в рамках класичного структуралістського погляду на комунікативну, а значить і перекладацьку діяльність як декодування закодованих в мовних виразах смислів. Відтак актуальним видається розбудова та застосування подібних методик у перекладацькому аналізі.

Мета цього дослідження – проаналізувати українські переклади англomовної пародії за допомогою інструментарію когнітивної лінгвістики, зокрема концептуальної теорії інтеграції М. Тернера та Ж. Фоконьє.

Новизна роботи визначається тим, що інструментарій концептуальної теорії інтеграції вперше застосовується у перекладацькому аналізі.

Об'єктом роботи є перекладці прийоми, використані для українського перекладу пародійного віршованого тексту, а предметом – когнітивні механізми, що забезпечують успішність / неуспішність застосування цих перекладацьких прийомів.

Матеріалом дослідження слугують українські переклади двох пародій Л. Керрола: «Twinkle, twinkle, little bat» на відому дитячу колискову «Twinkle, Twinkle, Little Star», написаний Джейн Тейлор (переклади виконані В. Корнієнком, Г. Бушиною та В. Наріжною) та «How doth the little crocodile» на дидактичний дитячий вірш Ісаака Уотса «How doth the little busy bee» (переклади виконані В. Корнієнком та М. Лукашем).

Концептуальна теорія інтеграції [4] пояснює інтерпретацію мовлення в термінах активації інтеграційної мережі ментальних просторів, тобто структур знань, що породжуються он-лайн у процесі розумово-мовленнєвої взаємодії задля забезпечення такої взаємодії. Прототипова інтеграційна мережа включає як мінімум чотири ментальних простори: узагальнюючий металний простір (generic mental space), який містить найбільш абстрактну інформацію про тематизовані сутності, два вихідних простори (inputs) і інтеграційний простір або бленд (blended space), в якому поєднується інформація із двох вихідних просторів і породжується нова

інформація на основі переосмислення інформації із вихідних просторів.

Як відомо із когнітивних теорій гумору, найбільш потужною з яких є теорія скриптів В. Раскіна і С. Агтардо, гумористичний ефект виникає через інконгруентність структур знань, які активуються при інтерпретації гумористичних текстів [3]. Такі структури називають фреймами / доменами / скриптами. Різниця між фреймами / доменами / скриптами, з одного боку, і ментальними просторами, з іншого боку, полягає в тому, що перші тлумачаться як стабільні, укорінені в пам'яті формати знань, тоді як другі – ментальні простори – розуміються як компактні формати знання, які конструюються і модифікуються по мірі розгортання комунікації. Ментальні простори породжуються он-лайн у процесі спілкування і є унікальними для певної ситуації [5].

Відтак, комунікативно успішна пародія передбачає активацію інтеграційної мережі, у бленд якої потрапляють когнітивні структури із вихідних ментальних просторів, які є інконгруентними, а саме: з одного боку у бленд потрапляють ментальні структури прецедентного тексту, які забезпечують його впізнаваність, а з іншого боку інконгруентні їм ментальні структури пародійного тексту, що й забезпечує гумористичний ефект.

Відповідно, комунікативно успішний переклад пародії повинен відтворити гумористичний ефект при збереженні впізнаваності прецедентного тексту.

Вперше вірш «Twinkle, Twinkle, Little Star» був опублікований в 1806 році в збірці «Rhymes for the Nursery». Вірш має 5 куплетів, проте найбільш відомим є тільки перший куплет, який і був пародійований Л. Керролом. Наводимо перший куплет оригіналу:

Jane Taylor	L. Carroll	В. Корнієнко	Г. Бушина	В. Наріжна
Twinkle, twinkle, little star, How I wonder what you are! Up above the world so high, Like a diamond in the sky.	'Twinkle, twinkle, little bat! How I wonder what you 'reat! 'Up above the world you fly Like, a tea-tray in the sky. Twinkle, twinkle—' "	Іди, іди, борщику, Зварим тобі дощику В олов'янім горщику... Мені каша, тобі дощ, Щоб періщив густий борщ Іди, іди борщику:...	Ти світи, мій кажанок, Найясніший між зірок... Тебе з неба виглядаєм, Наче тацю з чаєм!	Мій кажанчику, лети, Знати б, знати б, де є ти. Понад світом в пізній час Ти ширяєш, мов матрац. Мій кажанчику, лети, Знати б, знати б...

Узагальнюючий ментальний простір, активований при інтерпретації пародії Л. Керрола, надає загальне уявлення, з одного боку, про дитячий вірш як жанр, а з іншого боку, про пародію як жанр, а також про ролі (іншими словами референційні концепти) та їх атрибути, що реалізуються в конкретному втіленні цих жанрів в пародії Керрола. Вихідний простір 1, що представляє прецедентний текст (дитячий вірш Джейн Тейлор), містить роль STAR (іншими словами – референційний концепт); його атрибути: як статичні – *little* (якість) // *up above the world so high/ in the sky* (місце знаходження), так і динамічні – *twinkle* (дія); а також метафоричне переосмислення концепту STAR – DIAMOND. Вихідний простір 2, що представляє пародію Л. Кер-

рола, встановлює відповідні аналоги для ролі STAR – BAT та метафоричного образу DIAMOND – TEA-TRAY, а також додає ще один динамічний атрибут – *fly*, залишаючи інші атрибути без змін. Крім гри з абстрактними прямими та метафоричними планами, автор також грає на третьому метафоричному плані, додаючи алюзію на професора Варфоломія Прайса, декана Оксфорду, який працював за часів Керрола і мав прізвисько Bat. Впізнаваність вихідного тексту забезпечується збереженням структурних патернів вихідного тексту та їх лексичного наповнення.

Потрійна інконгруентність когнітивних структур, що потрапляють у бленд (*star :: bat / Professor Bartholomew Price* та *twinkling diamond :: flying*

tea-tray) при збереженні семантичної і структурної впізнаваності вихідного тексту роблять пародію насправді смішною.

Для забезпечення комунікативної успішності переклад цієї пародії має: 1) активувати ментальні простори а) дитячої поезії і б) пародії як жанрів (адже практично неможливо відтворити пародію за рахунок збереження ідентичних концептів у тексті перекладу); 2) активувати концепти усіх трьох планів, несумісні з концептами вихідного тексту, аби зберегти гумористичний ефект.

Це частково вдалось В. Корнієнку, який використовує у якості вихідного тексту український вірш-закличку і свідомо міняє місцями концепти **БОРЩИК** та **ДОЩИК**, аби досягти інконгруентності через алогічність зв'язків між цими концептами та приписуваними їм атрибутами. Проте у перекладі повністю втрачається метафорична інконгруентність, не говорячи вже про алюзію до конкретної історичної особистості. Акцент на ало-

гічності та «гра з одним планом» наближає переклад пародії Керрола до нонсенсу. Не сприяє комунікативній успішності перекладу і той факт, що перекладач бере за основу інший жанр: якщо оригінал є пародією на колискову, то переклад В. Корнієнка є пародією на вірш-закличку, яку співали в народі діти, вірячи, що такі вірші можуть змінити погоду.

Інші два переклади активують ментальний простір дитячого вірша, проте неспроможні активувати ментального простору пародії. Концепти цих перекладів несумісні один з одним, але не з концептами вихідного тексту. Таким чином, ці переклади можна розглядати як приклади нонсенсу, а не пародії.

Друга відібрана нами пародія написана на твір Ісаака Уотса (Isaac Watts), англійського теолога та письменника, під назвою «Against Idleness and Mischief» («Проти неробства та пустошів») зі збірки 1715 року «Divine Songs for Children».

<i>Isaac Watts</i>	<i>L. Carroll</i>	<i>М. Лукаш</i>	<i>В. Корнієнко</i>
<i>How doth the little busy bee Improve each shining hour, And gather honey all the day From every opening flower! How skillfully she builds her cell! How neat she spreads her wax! And labours hard to store it well With the sweet food she makes.</i>	<i>How doth the little crocodile Improve his shining tail, And pour the waters of the Nile On every golden scale! How cheerfully he seems to grin, How neatly spreads his claws, And welcomes little fishes in, With gently smiling jaws!</i>	<i>Хороший крокодилонько Качається в піску, Пірнає в чисту хвиленьку, Споліскує луску. Як він покаже зубоньки, Привітно сміючись, То рибоньки-голубоньки Самі у рот плисьь-плись!</i>	<i>Прощайте, лови грішненькі,* Нема вам вороття! — Пірнає Щука в річеньку, Живе новим життям: Покаже тільки зубоньки, Привітно сміючись, Як рибоньки-голубоньки Самі у рот плисьь-плись!</i>

В узагальнюючому просторі першоджерела та пародії лежать загальні уявлення про жанри дидактичних дитячих віршів та анти дидактичної пародії. Вихідний простір 1, що представляє жанр дидактичного дитячого вірша, містить роль ВЕЕ та її статичні та динамічні атрибути: *little*, *busy* (якість) // *Improve each shining hour*, *gather honey all the day* (дія). Зазначені атрибути бджілки асо-

ціюються у свідомості адресата з працелюбністю та охайністю (*How neat she spreads her wax!*). Вихідний простір 2, що представляє пародію, містить аналог ролі ВЕЕ – CROCODILE, якому приписуються атрибути: *little* (якість) // *Improve his shining tail*, *pour the waters*, *to grin*, *spreads his claws* (дія). В інтеграційному просторі атрибути *little*, *neat* стикаються з такими несумісними з ними

динамічними характеристиками, як *grin*, *spread* *claws*, що у результаті дає перевтілення образу привітної тварини у жорстоку та лиховісну. Оскільки структурно-композиційний «скелет» тексту-пародії задається прецедентним текстом, Л. Керрол прекрасно справляється із завданням досягнення комічного ефекту при збереженні прецедентності.

Переклад М. Лукаша повністю передає задум Керрола. Проте збереження головного концепту – КРОКОДИЛА, дещо віддаляє пародію від україномовного читача, адже в нашому лінгвокультурному просторі ця тварина є досить екзотичною та може не викликати таких асоціацій, які задані в англійській пародії. Натомість В. Корнієнко обирає за «фронтальний» концепт ЩУКУ, що репрезентує добре відому істоту для україномовних читачів, і асоціюється в нашій свідомості з хитрим хижаком. В обох перекладах ментальний простір дитячого дидактичного вірша зберігається.

Таким чином, інструментарій теорії інтеграції дозволяє структурувати аналіз перекладів пародій, задаючи певний методичний алгоритм дослідження, що дозволяє уникнути суб'єктивності.

Перспективи дослідження пов'язуємо із подальшою розробкою запропонованої методики і застосування її для аналізу різноманітних виявів мовної гри.

ЛІТЕРАТУРА

1. Захаренко И.В. Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов / [И.В. Захаренко, В.В. Красных, Д. Б. Гудков и др.] // Язык, сознание, коммуникация : сб. статей. – М. : Филология, 1997. – Вып. 1. – С. 82–103. 2. Ребрій О.В. Відтворення прецедентності віршованого пародійного тексту в англо-українському перекладі /

О.В. Ребрій // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Лінгвістика. – Херсон : ХДУ, 2009. – Вип. 10. – С. 277–283. 3. Attardo S. Script Theory Revis(it)ed: Joke Similarity and Joke Representation Model / S. Attardo, V. Raskin // *Humor: International Journal of Humor Research*. – 1991. – № 4 (3/4). – P. 293–348. 4. Fauconnier G. The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities / G. Fauconnier, M. Turner. – New York : Basic Books, 2002. – 440 p. 5. Martynyuk A. Metaphoric political insults and humour: Cognitive analysis / A. Martynyuk // *US-China Foreign Language*. – 2015. – № 13 (1). – P. 814–820.

REFERENCES

Attardo, S., and Raskin, V. (1991) Script Theory Revis(it)ed: Joke Similarity and Joke Representation Model. *Humor: International Journal of Humor Research*, 4 (3/4), 293-348.

Fauconnier, G. (2002). *The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities*. New York: Basic Books.

Martynyuk, A. (2015) Metaphoric political insults and humour: Cognitive analysis. *US-China Foreign Language*, 13 (1), 814-820.

Rebriy, O.V. (2009). Vidtvorennya pretsedentnosti virshovanoho parodiynoho tekstu v anhlo-ukrayins'komu perekladі [Rendering precedence of a poetic parody text in the English-Ukrainian translation]. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu – Scientific papers of Kherson state university*, 10, 277–283. (in Ukrainian).

Zaharenko, I.V., Krasnyh, V.V., Gudkov, D.B., and Bagaeva, D.V. (1997). Precedentnoe imya i precedentnoe vyskazyvanie kak simvolы precedentnyh fenomenov [Precedent Name and Precedent Utterance as Symbols of Precedent Phenomena]. *Jazyk, soznanie, kommunikacija – Language, Mind, Communication*, 1, 82-103. (in Russian).